

A hitetlen férj.

Az Ethnographia 1915. évi folyamának 142—3. lapján „Dávid“ ezímen közölt beregmegyei balladához egyelőre egy békésmegyei magyar és két felvidéki tót változatot mutathatunk be. A tartalom hasonlósága mellett különös figyelmet érdemel e változatok alaki rokonsága is. Dallama egy töből fakadt a bereginek és darázsinnak, némi rokonságot tart velök a békési és zsemléri is, legalább második felében.

Ritmusra nézve mind a négy változat egy családba tartozik. A zsemléri hat sorának szótagszáma: 5. 5. 6; 5. 5. 6. Ilyen a darázsni is: 5. 5. 6; 5. 5. (3.) 6. a bekerített 3, a mivel több, csak ismétlés dallamban is, szövegben is. A beregi 6. 6. 7; 5. 6. 7.

A békési változat recitativós félprózája első látszatra más; de ha jól szemügyre vesszük:

<p>1. vszak: 6. 7; 4. 6. 7.</p> <p>2. „ 4. 4. 7; 4. 6. 7.</p> <p style="text-align: center; margin-left: 2em;">8</p>	<p>3. vszak: 6. 5. 7; 4. 6. 7.</p> <p style="text-align: center; margin-left: 2em;">11</p> <p>4. „ 4. 7. 7; 4. 6. 7.</p> <p style="text-align: center; margin-left: 2em;">11</p>
--	--

Kiderül, hogy a beregihez igen közel áll s ki tudja, tán csak romlás zavarta meg az első sorok eredetileg szabályos rendjét.

Már Arany János figyelmeztett erre a különös ritmusra „A magyar népdal az irodalomban“ cz. töredékes dolgozatában.¹ Az ő példái, meg az újabban előkerültek egyaránt azt mutatják, hogy ez a ritmus-család különösen a XVI. században virágzott. Többféle változata közt négy látszik leggyakoribbnak: 1. hatsoros strófa: kétszer 5. 5. 6.; 2. kétszer 6. 6. 7.; 3. kilencsoros strófa: háromszor 5. 5. 6. és 4. háromszor 6. 6. 7. A legutolsó: a Balassa-strófa. A 3-ra példa Hartványi Imre „magam gondolván“ nótája: a „Háborúsága Dávid királynak“, a melyre Balassa három éneket írt. A 2-hoz tartozik balladánk bereg-újfalusi változata (Ethnogr. 1915, 143. l.) s talán ilyen alakú volt egykor a békési. Ilyen a XVI. század közepéről való „Simeon éneke“ ref. énekeskönyvünknek maig megőrzött darabja.² Végül az 1-höz tartozik jelen közleményünk 2. és 3. darabja.

A rövidebb, hatsoros típusok hosszabbélettűeknek bizonyultak, mindkettőre találunk példát az élő népénekekben, míg a 9-sorosak már kivesztek. Legtöbb változata van magyarul is, tótul is, az 5. 5. 6. és 5. 5. 6-nak: mindenki ismeri az „Érik a szőlő, Hajlik a vessző“ népdalunkat. Ennek változata közleményünk 3-ik darabja. De a régiségben sem éppen ritka, ha nem is oly szapora, mint a Balassa-strófa. Szegedi Gergely 1569-diki énekeskönyvében³ ötöt találunk (51., 70., 81., 151., 206. lapon) egyiknél (81. l.) még hozzá más, a könyvben elő sem fordul „ad notam“-ra utal. Ilyen Balassától a „Siralmas nékem | Idegen földön | Már megnyomorodnom“, nótája: „az régi siralmas“ (talán a Szegedi 151. lapján olvasható „MAS SIRALMA AZ MAGYAR orfágnak“), melyre Balassától még egy, Rimaytól három éneket ismerünk.

¹ Hátrah. Ir. II, 7—30. — ² Nótástul először: Lyon, 1547. — ³ A M. Tud. Akad. kiadása. 1893.

Nagyon valószínű, hogy a ritmussal együtt, az alábbi dallamok is a XVI. századból maradtak ránk. Egykorú kótás adattal ezt nem tudjuk bizonyítani. De már az Illyés István-féle 1693-ban megjelent „Soltári Énekek“ 21. lapján közölt dallam¹ (szövege: „Tellyes szivemből“) és a mi darázsi változatunk közti azonosságot könnyű fölismerni. Lényegében azonos vele a „Szent vagy örökké“ kezdetű ref. egyházi ének is; különösen szembetűnő a hasonlatosság, ha dúrnak olvassuk moll helyett. Alighanem mind a három dallam közös törzs hajtása.

1. Közlő Bartók Béla.

Recitativo ♩ = 138.

Meg - halt a ju - hász - né, De a ju - hász nem hit - te :

„Kejj fel kincsem, Drá - ga fe - le - sé - gem, Tu - dom nem fáj sem - mid - se.

2. A juhásznét ötöztetik,
De a juhász nem hitte :
„Kejj fel kincsem,
Drága feleségem,
Tudom nem fáj semmid se.“

3. A juhásznét viszik a temetőbe,
De a juhász nem hitte :

4. A juhásznét betették a sírboltba,
De a juhász elhitte :
„Nyugodj békén,
Kincsem feleségem,
Tudom, hogy fájt mindened“.

(Békésgyula, 1906. Énekelte Illés Panna 18 é.)

2. Közlő Bartók Béla.

Andante (♩ = ♩)

1. Janková žena
Nezdravá leží,
Janko jej neverí ;
Staň Katka hore,
Srdenko moje,
Šag ta ništ [:neboli:].

1. Jankó felesége
Betegen fekszik.
Jankó nem hisz neki :
„Kelj fel Katka, szivecském,
Hisz nem fáj neked semmi sem“

¹ Ugyanaz Maróthy György „A zsoldároknak négyes nótájik“ 1774-iki kiadásának függelékében, a „hymnusok nótái“ közt a 32-ik. Megemlítem, hogy az első, 1743-iki kiadásnak kezemen megfordult néhány példányában e hymnusokat nem láttam. Meg kellene állapítani, megvannak-e benne; máskülönben a magyar ref. egyházi népénekeknek (ref. részről) legrégebb kótázása egy emberöltővel újabb, mint eddig hittük.

² A ∪ jellel jelzett hangok teljes értékűknél valamivel rövidebbek.

<p>2. Jankovej žene
Už vyzváňajú,
Janko jej neverí;
„Staň Katka a. t. d.“</p> <p>3. Jankovú ženu
Na cintere nesú,
Jonko jej a. t. d.</p> <p>4. Jankovú ženu,
Už zahrabujú,
Janko jej čil verí,
O zem sa pleskou,
Na Boha zvrskou,
Ach Bože, pre Bože, pomôž mi!</p> | <p>2. Jankó feleségének
Már harangoznak
Jankó nem hisz neki.
„Kelj fel . . . stb.“</p> <p>3. Jankó feleségét
Temetőbe viszik.
Jankó nem hisz neki:
„Kelj fel . . . stb.“</p> <p>4. Jankó feleségét
Már eltemetik.
Jankó most hisz neki,
Földhöz vágta magát,
Istenhez kiáltott:
„Istenem, Istenem, segíts meg!“</p> |
|---|---|

(Darázs, Nyitra vm. 1909.)

3.

Mérésékelt tánczélépés. (Nb: ♩ = ♪)

Közli Kodály Zoltán.

<p>1. Dutková žena
onezdravela,
Dutko jej neverí:
„Staň žena moja,
staň duša moja,
šak ta ništ ne boli“.</p> <p>2. Dutkovú ženu
už obliekaju,
Dutko jej neverí:
„Staň žena moja etc.“</p> <p>3. Dutková žena
už umierala,
Dutko jej neverí:
„Stáň žena moja etc.“</p> <p>4. Dutkovú ženu
na márah nesu,
Dutko jej neverí:
„Staň žena moja etc.“</p> <p>5. Dutkovú ženu
do jamek nesu,
Dutko jej neverí:
„Staň žena moja etc.“</p> <p>6. Dutkovú ženu
už zahrabuju,
Čil už Dutko verí!</p> | <p>1. Dutko felesége
megbetegedett
Dutko nem hisz neki:
„Kelj fel feleségem,
Kelj fel lelkem,
Hisz nem fáj neked semmi se“.</p> <p>2. Dutko feleségét
már öltöztetik,
Dutko nem hisz neki:
„Kelj fel stb.“</p> <p>3. Dutko felesége
Már haldoklik,
Dutko nem hisz neki:
„Kelj fel stb.“</p> <p>4. Dutko feleségét
Szent Mihály lovára teszik,
Dutko nem hisz neki:
„Kelj fel stb.“</p> <p>5. Dutko feleségét
A gödörbe viszik,
Dutko nem hisz neki:
„Kelj fel stb.“</p> <p>6. Dutko feleségét
Már eltemetik,
Most már Dutko hisz:</p> |
|---|---|

O zem sa pleskou,
A velkou zvrskou,
Čil už Dutko veri!

Földhöz vágta magát,
Nagyot kiáltott.
Most már Dutko hisz.

(Zsemlér, Bars vm. 1912.)

Kodály Zoltán.

Három koldus-ének forrása.

Harsányi István „Két koldus-ének forrása“ című cikkében¹ kimutatta, hogy a dr. Sztripszky Hiador közlésében megjelent² koldusénekek ketteje XVII—XVIII-ik századbéli műköltöktől ered. Az alábbi néhány megjegyzés alapján talán sikerül valakinek ugyanazon sorozat 1., 2. és 7. sz. darabjainak forrását hasonló pontossággal megjelölni.

1. „Egykor a Szűz Mária“

Ennek az 52-sornyi versezetnek, első látszatra, semmiféle szabályos strófaszerkezete nincs, a mint hogy általában mind a hét koldusének egybe van nyomtatva, strófára tagolás nélkül. Pedig valamennyi, úgy ez az 1. számú is, strófás szerkezetű; a versszakok körvonalai keresztültetszenek még az erősen megromlott szöveg alaktalanságán is.

Első 15 sora még világosan mutatja a strófák 5—5 sorát (a mely öt sorból kettőt elő, hármát utótagnak vehetünk), de a 16—18-ik, 19—21-ik sor: két csonka versszak, előtag nélkül; a 22—23-ik sor pedig csonka versszak utótag nélkül. Megint rendszeren folynak a strófák a 24—28., 29—33., 34—38 ik soron keresztül. A 39—42-ik sor: csonka ismétlése a megelőző öt sornak. A 43—44-ik sor (= 22—23.) csonka előtag. A 45—47-ik (= 50—52.) valószínűleg rossz helyre tévedt utótag.

Dr. Sztripszky e versnek dallamát is közli³ s a strófaszerkezet szabálytalanságát előadásbeli sajátosságnak magyarázza: „Az utána (az első vsz. után) következő szakaszok *dallamai* azonban nem teljesen ugyanazon hangrendben következnek. Előadójuk őket tetszés szerint alakítja, nyújtja, rövidíti; úgy, hogy bár alapjában véve mindegyikben ugyanaz ismétlődik, tulajdonképen minden szakasza más-más változat. Mintának azonban ez az egy is elég, minthogy egyetlen változata se megyen túl ennek a hat hangnak keretén“. Tehát recitáló, strófatlan, alig verses ösköltészeti emlékekkel volna dolgunk? Ritka becses lelet volna, ha az volna. Eddig alig egy-kettő ismeretes a fajtájából. Mert a *stichikus* szerkezetű székely balladák egyrészt izometrikusak: egyenlő sorokból állanak; másrészt úglátszik, inkább csak a dallamot mellőző lejegyzésnek köszönhetik strófatlanságukat, mert maig élő testvéreik mind strófásak.

Ha azonban az alábbi változatot Sándor koldusával összevetjük, kiderül, hogy az ő recitálása csak romlás: a szöveget rosszul tudja, összezavarja s hogy

¹ Ethnographia, 1915. 138. l.

² Ethnographia, 1908. 345—353. l.

³ Ethnographia, 1908. 348. l. A dallam leírásában alighanem liba esett, a végződése legalább is szokatlan; a 3-ik ütem bé-je helyett aisz-t kell javítani.